Музей–тарых

Тарыхый–археологиялык баалуулуктардын ордосу

Кыргыз Республикасынын Президенти Аскар Акаевдин 2004-жылдын 10-апрелиндеги Жарлыгы менен Оштогу "Сулайман Тоо" тарыхый-археологиялык музей комплекси же "Улуу Жибек Жолу музейи" деп элге кеңири таралган музейге "Сулайман Тоо" Улуттук тарыхый-археологиялык музей комплекси" деген статус ыйгарылды. Ошонун негизинде 2005-жылдын январынан тартып музейдин кызматкерлеринин айлык акыларына 25 пайыз үстөк акы кошулмак болду. Бул чара бир гана музейдин коллективин эмес, бүтүндөй облустун коомчулугунун мүдөөсү ишке ашкандыктын кырдаалында зор сыймыкка айланды.

Музей-бул доорлордон доорлорго өтүп келаткан уруулардын материалдык-маданий эстеликтерин сактоонун, үйрөнүүнүн, тарыхый, илимий иштерди улантуунун ордосу катары эсептелери баарыга белгилүү. Биз сөз кылган музейдин басып өткөн жолуна көз чаптырсак жарым кылымдан ашып баратканын билебиз. 1949-жылы 15-майда Эмгекчилер депутаттарынын аткаруу комитетинин Ош облустук Советинин чечими менен край таануу музейи ачылган. Бирок, экспонаттары жокко эсе, атайын имарат жай да жок болучу. 1950-жылдын декабрь айында гана эски медресеге музей жайгаштырылган. Андагы ыңгайсыз, кичине 5 залга коюлган экспонаттардын саны 268 гана түзгөн. Экспозициясы "Адамзаттын пайда болушу", "Өткөн заманда Оштун аймагында жашашкан кыргыз, ж.б. элдердин тарыхы", "Большевиктер жана Октябрь революциясы", "Граждандык согуш" деген бөлүмдөрдөн турган.

Музей иштеген алгачкы жылдары анын кызматкерлери үчүн оор кырдаалдар келип чыгып жатты. Баарыдан мурда түп нускадагы экспонаттар жок эле. Калк арасында музейге кызыккандар да аз болгон. Бөлүмдөрдөгү экспонаттар музейге кирүүчүлөрдүн табитин кандыра албаган. Андыктан да массалык иштерди жүргүзүү кыйын болгон. Алгачкы 5-6жылдын ичинде музейге 13 миң гана адам кирип, бар болгону 14 гана экскурсия жүргүзүлгөн. 1954-1956-жылдарда музей этнографиялык экспедицияларга катышып, экспонаттардын саны артып жаңы табылгалар менен толукталып, музейге кирүүчүлөрдүн саны да арта баштаган. Ошол мезгилден тартып музейдин ишмердүүлүгү да арткан.

1964-жылы өнүгүүнүн жаңы этабы башталды десек жаңылыштык болбос. Ошол жылы музей Сулайман тоосунун жогорудагыдай орун-жай алмаштыруудан элдин тарыхын чагылдырчуу музей жүдөмүш турмушту башынан өткөрүп жаткан чакта 1998-жылы азыркы имараттын курулушунун алгачкы так пайы коюлду. Музейдин жаңы курулушу бүтсө тарыхый баалуу мурастар менен руханий байлыктарды элге жайылтуу максатын көздөгөн музейдин кызматкерлери, илимий ишмерлери юбилейге карата алдын ала даярдыктарын кошо жүргүзүп жатышты.

Кыргыз өкмөтүнүн алдындагы "Ош-3000" дирекциясы, Ошто "Ош-3000" башкы дирекциясы уюшулуп, алар юбилейге карата даярдыктардын жүрүшүн көзөмөлдөө менен бирге Оштун тарыхына, маданиятына, археологиялык- архитектуралык өзгөчөлүктөрүнө байланышкан китепчелерди, брошюраларды, фото-илюстраларды басып чыгарып турушкан. Кыргыз Республикасынын маданият министрлиги колтейлөөнүн жаңы ыкмаларын пайдаланып, маданий иштерди өркүндөткөндүн натыйжасында алдыга койгон максаттарыбыздын көбү аткарылды - дейт музейдин директору Кубанычбек Жолдошев,-биз музейдин ички маданиятын гана эмес анын тышкы территориясынын маданий көрүнүштөрүнө да өзгөчө көңүл бурганбыз. Оштун көркүнө көрк кошкон сөөлөттүү Сулайман тоосунун айланасын жашылдандырууда кошкон салымыбыз да аз эмес. 2003-жылдагы Мамлекеттүүлүгүбүздүн 2200 жылдыгына арналган

аземдин ыйык Сулайман тоосунун алдында, биздин музейдин аянтчасында театрлаштырылып өткөрүлгөнү да төгүн болбосо керек.

Музей комплексине дагы бир кошумча көрк берген бул "Алимбек датка айылы" деп аталган каз катар боз үйлөрдүн жайгашканы, алардын эң коозу үч кабат боз үй. Ал музейдин имараты менен бой теңешип Сулайман тоосунун, музейдин, жалпы эле шаардын чырайын чыгарып турат. Чет өлкөлөрдөн, коңшулаш мамлекеттерден келишкен официалдуу делегациялар, жөн жай гана саякаттап келишкендер бул аймакка суктанып кайрылбай кое алышпайт. Алар ыйык Сулайман тоосуна чыгышып зыярат кылышып, Ош шаарынын көркүнө көз тойгузушуп анан тарыхый эстеликтерди аралап көрүп музейге киришет. Музейдин "Каалоолор жана сунуштар" китепчесине өз ойлолишкен. Ал эми 2004-жылдын өткөн төрт айынын ичинде эле 30832 адам тейленип 180 жолу экскурсия уюштурулду. Алыскы чет өлкөлөрдөн 85, жакынкы мамлекеттерден 113 адам музейге келишти.

Азыркы учурда музейде 6694 археологиялык, 3702 этнографиялык, 19852 документтер жана сүрөттөр, 1196 кол өнөрчүлүк буюмдары бар. Булардан тышкары живопись, скульптура, графикаларга орун берилген. Алыскы жана жакынкы өлкөлөрдөн келишкендерди орус, англис, кыргыз тилдеринде баяндама берген экскурсоводдор биринчи кезекте маданияттуу иштөөгө умтулушат. Музейге келүүчүлөрдүн саны артып, алардын китепчеге жазып калтыргандары, ооз эки түшүнүк бергендерине караганда Түштүк Кыргызстанда туризмдин жакын аралыкта өнүгүшүнөн кабар берет. Мезгил өткөн сайын көрүүчүлөрдүн Түштүк Кыргызстандын тарыхына болгон кызыгуулардын артып жатканы байкалат.

Музейдин жетекчилиги анын ички маданиятын калыптандыруу менен гана чектелбестен имараттын айланасын кооздоо маселесине да кызыгышат. Бүгүн арыктардын, жолдордун бойлорундагы бак-дарактардан башка дагы бош, ыңгайлуу жерлерге көчөттөр олтургузулуп, арчалар өстүрүлүп жатат. Музейдин бет маңдайындагы сквер өзгөчө жасалгаланган. Ал жерге ондон ашык скульптуралар коюлган. Алардын ар бири өзүнчө образдарды көзгө элестетет. 2002-жылдын 1-23-июнда Ош шаарында скульпторлордун эл аралык симпозиуму болуп өткөн. Ага Тажикстандан Бикесиен Анушрван, Өзбекстандан У.Ураимов, Казакстандан Ж.Наушабаев, Грузиядан Н.Келберашвили, Оштон А.Маразыков, Т.Жумагулов өңдүү сүрөтчүлөр союздарынын мүчөлөрү катышышкан. Ош шаарынын башкы сүрөтчүсү Ашыралы Маразыковдун жетекчилиги жана долбоору боюнча "Сорос" фондусунун колдоосунда 12 сүрөтчүнүн эмгектери музейдин алдындагы аянтчага коюлду.

Эки жагынан суу аккан жап-жашыл скверден орун алган таш скульптуралар буерге келгендердин көңүлүн бурбай койбойт. "Карыя" деп аталган скульптура "бул турмушта эмне жасай алдым, кандай өмүр сүрдүм, элге-журтка айтарлык пайда кыла алдымбы?" деген ойчул образды түзөт. "Шамал"-бул өтө кызык. Көзгө илинери менен кутман эне ойго келет. Ал боорукер, камкор, мээримдүү. Баласын шамалдан калкалаган элес турат. Биерге коюлган "Канаттуу төө", "Бийкеч", "Ай толгондо", "Ойлордун кошулушу" ж.б. скульптураларда адам турмушу, жаратылыштын кубулуштары чагылдырылып, философиялык ой жүгүртүүлөр камтылган.

2003-жылдын 27-августунда ыйык Сулайман тоо алдындагы Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгына арналган салтанат оштуктар-

Ошол жылы музей Сулайман тоосунун түбүнө жайгашкан XVII-XVIII кылымдарга тиешелүү архитектуралык эстелик катары турган Рабат-Абдуллахан мечитинин имаратына көчүрүлөт. Натыйжада тарыхый-маданий мурастардын орду аз болсо да кеңейет. Музейдеги 14 кызматкердин төртөө илимий иштерин башташат. 1975-жылы 446 метр кошумча аянтты ээлеген административдик корпус жана кошумча экспозициялык залдары бар музей имараты курулат. Бул маселени орду менен чечүүдө ошол кездеги Ош обкомунун биринчи катчысы С.Ибраимовдун демилгесин айтпай кое албайбыз. Ыңгайлуу шарттар түзүлгөндөн кийин 1977-жылы Улуу Октябрь майрамына карата биринчи жолу туруктуу экспозиция көрүүчүлөрдүн катышуусу менен салтанаттуу түрдө ачылган.

Ошол жылдары облустун коомчулугу тарабынан музейге болгон колдоо жана материалдык-моралдык жардамдар өз үзүрүн берип жатты. Султан Ибраимов өзү музейге келип анын иши менен терең таанышып, муктаждыктарын угуп, тиешелүү чечимдерди кабыл алган. Андай камкордуктардын бири Сулайман тоосунун бооруна Үңкүр музейин ачуу эле. Анын ишинин башталышына С.Ибраимов өзү катышкандыгы оштуктардын, айрыкча музей кызматкерлеринин эсинен чыкпайт. Музей Улуу Октябрдын 60 жылдыгына байланыштуу Бүткүл союздук музейлер кароосуна катышып СССР маданият министрлигинин 2-даражадагы дипломун алууга татыктуу болгон. 1978-жылы С.Ибраимов түптөгөн ички аянты 1235 чарчы метр келген Үңкүр комплекси ачылат. Ошол жылдан Оштогу край таануу музейи негизделет. Ошонон тартып музейдин тарыхында ор бурулуштар башталат.

1982-жылдын 23-апрелдеги Кыргызстан КПБКнын жана Совет министринин 242-чечими менен Оштогу бириккен тарыхый-маданий музей коругу статусу берилет. Анын комплексине музей имараттан тышкары Сулайман тоо коругу андагы археологиялык-архитектуралык эстеликтери, Өзгөн шаарындагы археологиялык-архитектуралык комплекс, Ноокат районундагы филиалдар кирген. 1990-жылы музейдин иши татаалданды. Рабат-Абдуллахан мечитинин имараты диний кызматкерлерге өткөрүлөт да андагы жайгаштырылган экспонаттар алынууга тийиш болот. Экспонаттарды бир жерден экинчи жерге көчүрүү, аларды жабыркатпай сактап калуу түйшүгү мындай турсун финансалык жана штаттык кыскартуулар келип чыгат. Жылдар өтүп облустун жетекчилери бат-бат алмашып турганынын натыйжасында музейге көңүл бургандар да сейрек болду. Ошондуктан музей кызматкерлеринин иши көп учурда алга жылбай же унутта калып келди.

Байыркы Оштун 3000 жылдыгын белгилөө шарданы алдын ала башталды. Ошентип эл кулак түрүп жүргөндө Президентибиз Аскар Акаев бул маараекени белгилөөгө карата 1996-жылы 2-мартта Жарлыгын чыгарды. Жакшы иштин жышааны башталды. Алардын арасында доо көрсөтүп, ал эми Ош облустук мамлекеттик администрация "Оштогу бириккен тарыхый-маданий музей коругу" жөнүндө токтом чыгарып, анын негизинде Устав кабыл алынып музейдин аймагы, структурасы, штаты кайрадан аныкталат. Жогорудагы уюмдар менен биргелешип музейдин администрациясы музей коруктун имаратынын курулушунун бүтүшүнө "Кичи Жибек жолу" (жөө жүрө турган тосмосу бар жолдун), суу дарбазаларын калыбына келтирүү, Коло доорундагы жарым жер төлөөнү оңдоп-түзөтүү иштерин аткарышты.

Булардан тышкары Рабат-Абдуллахан мечити, Орто кылымдагы шаардын кварталдык мончосу Асаф ибн Бурхуя мавзолейи, эки насостук станциялар реставрацияланды. Туристтик жөө жүрүүчү кичи жол, Сулайман тоонун боорундагы Үңкүр комплекси толугу менен ремонттолду. Айрыкча, музейдин имараты бүтүп пайдаланууга берилгенден кийин уникалдуу бул имараттын ички жасалгаларын көп көңүл бурулуп, натыйжалуу иштер аткарылды. Жаңы экспонаттар менен толукталып, алар көрүнөө жана ыңгайлуу жерлерден орун алды. Тарыхый белгилүү инсандардын фото-баяндары далилдер менен жасалгаланып коюлду. VI кылымдагы кыргыз каганаты Барс-Бек, Кокон хандыгынын көрүнүктүү саясий ишмери Алимбек датка, "Алай ханышасы" Курманжан датка, милициянын биринчи генерал-майору Алиев Эргеш, Советтер Союзунун Баатыры Жумабаев Ташмамат, геолого-минералогиялык илиминин доктору, академик, профессер Адышев Муса, кыргыздын тунгуч сүрөтчүсү Айтиев Гапар жана башка революционерлер, тарыхый инсандар тууралуу маалыматтарга орун берилген.

Музейдин кызматкерлери тарыхый-маданий нускаларды чогултуу, аларды жайгаштыруу менен бирге Президентибиздин саясатына шайкеш келген иштерди активдүү жүргүзүшөт. Басма сөздөргө, радиого, телеге катышуу менен илимий иштеринин натыйжалуулугу тууралуу маалыматтарды чагылдырышып, маектерди уюштурушуп, берүүлөрдү тартуулашат. Тоо жылына, Мамлекеттүүлүгүбүздүн 2200 жылдыгына жана эгемендүүлүктүн 12 жылдыгына арналган докладдар музейдин базасында өткөрүлгөн конференцияларда, семинарларда окулуп турулган. Төгөрөк үстөл, жолугушуу, илимий кечелер, диспут, музей сабактары, экскурсиялар байма-бай өткөрүлөт.

Музей ишмердүүлүгүндө туруктуу экспозиция менен гана чектелбестен, Президент жана өкмөт тарабынан жарыяланган белгилүү даталарга карата убактылуу көргөзмөлөр да уюштурулат. Оштун 3000 жылдыгына арналган бир топ көргөзмөлөр, "Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгы", "Кыргыз тарыхы, "Алимбе[illegible] датка тарыхый инсан", "Бабурга 520 жыл", "К[illegible]ыз Республикасынын эгемендүүлүгүнө 12[illegible]", "Музей тарыхынан" жана башка тем[illegible]рдагы көргөзмөлөр уюштурулган.

-Жогорудагыдай биздин аракеттерибиз өз жемишин берип жатат. Музейге кирүүчүлөрдү лор жана сунуштар" китепчесине өз ойло-

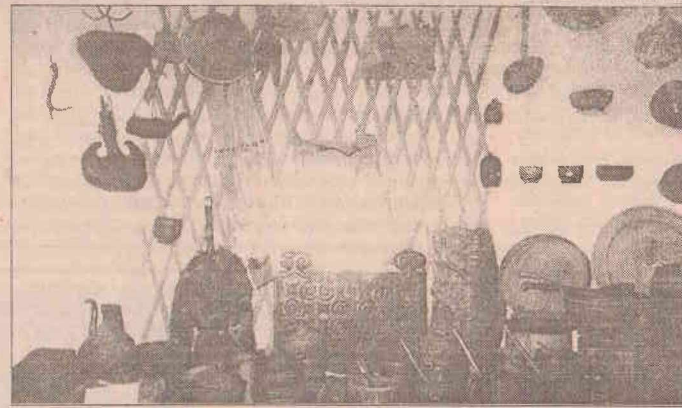

рун толкундануу менен жазып кетишкендери сакталып турат.

Пакистан ислам республикасынын посолу Хабиб-ур-Рахман баштаган делегация, Кытайдын Кызылсуу облусунун акиминин орун басары Имам Намат баштаган делегациянын, Орусия Федерациясынын Кыргызстандагы посолу Шимагин, Норвегиянын тышкы иштер министрлигинин делегациясынын мүчөлөрүнүн каалоолорунда Оштун сулуулугу, Сулайман тоосунун сукtanарлык көркү, музейдеги экспонаттар жана музей кызматкерлеринин сылык-сыпаа мамилелери тууралуу чын ыкластан жазылгандар бар. "Кыргызстан улуу тарыхы бар өлкө. Жаратылышы кооз, таланттуу эли келечекке ишенимдүү баратат. Казак менен кыргыз бир тууган эл болуп келишкен, мындан ары да боло берет. Ыйык Ош жергесине бейпилдикти, мындан ары да гүлдөп өсүшүн каалайм" деп жазган Казакстандын Кыргызстандагы посолу Ө. Узбеков 2004-жылдын 3-февралында: Ал эми Кыргыз Республикасынын эл артисти, Токтогул атындагы мамлекеттик сыйлыктын лауреаты, Кыргыз улуттук консерваториясынын ректору Муратбек Бегалиев мындайча жазуу калтырган: "Музейди карап чыгып, Кыргыз тарыхынын, маданиятынын басып өткөн жолдору толугу менен көз алдына тартылат экен. Мына ушундай уникалдуу маданият ордосун курган, түзгөн инсандарга ыраазычылык айтыш мен үчүн да чоң парзым деп ойлойм. Ыракмат! Ушундай кыйынчылык мезгилинде чоң иш жасап жатышкан музей кызматкерлерине да үлкөн алкыш!".

50-60-жылдары музейдин экспозициясынын аянты 65 чарчы метр, экспонаттардын саны 268 түзгөн болсо, бүгүнкү күндө музей 2956 чарчы метр аянтты ээлейт. Үңкүр комплексин кошо алганда филиалдары менен экспонаттардын саны 33112ге жетти. Ал жылдары музейге кирүүчүлөрдүн саны 13 миңди гана түзсө, 2002-жылкы маалыматка эле таянсак 76640 адам тейленген. 665 жолу экскурсия өткөрүлүп ага 11181 адам катышкан. Алыскы чет өлкөлөрдөн 941 адам, жакынкы мамлекеттерден 1728 адам ке-

2200 жылдыгына арналган салтанат оштуктардын жана башка жактан келишкен меймандардын эсинде түбөлүк калды десем жаңылышпасмын. Облустун губернатору Накен Касиев шаардын мэриясы менен бирдикте маданият кызматкерлерине колдоо көрсөтүү менен бирге, өзү башында туруп ал театрлаштырылган аземди уюштурган. Андагы жасалгаларды даярдоодо музейдин кызматкерлери да чыгармачылык менен иштешти. Президентибиз Аскар Акаев бул ажайып көрүнүшкө өтө ыраазы болду. Ал толкунданып сүйлөгөн сөзүндө "Ош-Кыргыз Республикасынын Түштүгүндөгү Алтын дарбаза" деп баалады. Анын сөзүнө шайкеш келип Сулайман тоосунун этегинен башына чейин миңдеген факелдерде алтынданган оттор күйдү. Аны уюштуруучуларга Накен Касиев ыраазычылыгын билдирди.

-Мен губернаторубуздун ишмердүүлүгүн анын колунда иштеп жүргөн убагымда билчүмүн. Анан мени музейге жетекчилике жибергенде да олуттуу ойлорун айтып, ишеним көрсөткөн. Музейдин "Улуттук" деген статусун алууда да ал кишинин колдоосу зор болду.-дейт музейдин жетекчиси Кубанычбек Жолдошев.

К.Жолдошев баштаган музей кызматкерлери өздөрүнүн ишин уюштуруучулукта алып барып жатышат. Кийинки жылдары аз эмес иштер бүткөрүлдү. Музейдин филиалы болуп эсептелген Уркия Салиеванын музейининин экспозициясы кеңейтилип жаңыланды. Ал музей комплекске айланды. Сулайман тоонун түштүк жагындагы Үңкүр комплексине чыга турган автожолдун боюна намаз окуучу жай, даараткана жаңыдан курулуп иштеп жатат. Музейдин кызматкерлеринин күчү менен 3000 түптөн ашык көчөттөр тоо бооруна олтургузулду. Музей коруктун эски имараты реставрацияланып жатат. Ал бүткөндө комплекстин курамына көркөм сүрөт искусство көргөзмөсү кошулат.

Алдыда аткарылуучу иштердин катарына Сулайман тоону илимий негизде үгүттөө, туристтик багыттагы жолдомо, буклет, фото-буклеттерди басмадан чыгарып кеңири таратуу бар. Бул максаттар грант алуу жолу менен жүргүзүлмөкчү. Ошондой эле музейдин территориясына этнографиялык зона уюштуруу планы бар. Туристтик маршруттук жолдун 1600 метри бүткөн, эми калган 1800 метрин бүткөрүү иши башталмакчы.

Жыйынтыктап айтканда Оштогу "Сулайман тоо" Улуттук тарыхый-археологиялык музей комплексинин келечеги кең. Байыркы Оштун, бүгүнкү жаш Оштун тарыхын чагылдырган, баалуу табылгаларды сактаган, аларды көөнөртпөгөн жай болуп тура бермекчи.

Таш МИЯШЕВ.